

TŘICET LET BOJŮ ZA ČESKOU SOCIALISTICKOU POEZII

(úryvky)

Ladislav Štoll

Soudruzi, drazí přátelé,

dovolte mi, abych dříve, než přikročíme k věci, řekl několik slov o tom, jak jsem svůj úkol pojal. Chci se ve svém projevu zabývat základními otázkami boje za českou socialistickou poezii, jak probíhal v posledních třiceti letech. (...) Až dosud jsme se na našich konferencích a sjezdech zabývali naší literaturou víceméně abstraktně teoreticky nebo programaticky. Tak to ovšem dál nejde dělat. Je už nejvýš na čase, abychom se zamyslili nad otázkami naší literatury, jak je přináší její živý konkrétní vývoj, to znamená *historicko-kriticky*. Proto jsme se v zájmu takové věcnosti omezili látkově na poezii, počítající s tím, že příští naše konference budou věnovány próze a jiným speciálním odvětvím naší literatury.

Pokud jde o časové vymezení látky, chci se, jak už bylo řečeno, pokusit historickým i estetickým pohledem analyzovat duchovní drama boje za socialistickou poezii od let dvacátých.

Tato periodizace není svévolná, souvisí zřejmě s historicky převratným okamžikem v dějinách našeho národa. Je to právě ta chvíle, kdy se na jedné šestině světa poprvé v dějinách ujala moci dělnická třída a kdy se, jednak pod mohutným dojmem těchto událostí a jednak z popudu životních zájmů našeho lidu, rodí Komunistická strana Československa.

Myslím, že není tak těžké pro toho, kdo to neprožil, pochopit, jak mohutné historické dojetí to bylo a že se muselo nutně odrazit i v naší poezii.

Rozsah úkolu kritického obezření takového vývojového úseku ukazuje již sám, že se mohu zabývat jen základními tendencemi, uzlovými momenty tohoto rozporuplného vývoje, jeho nejpodstatnějšími projevy, nejnepřítějšími osobnostmi, které proň našly i takový výraz.

Nezmíním-li se proto o některých významných představitelích naší novodobé poezie, neznamená to kritické podcenění nebo přehlížení jejich díla. Nepřistupuji k věci jako popisný objektivistický historik, pracující na mozaice portrétů, nýbrž jako historický kritik, snažící se odhalit onen živý svár základních vývojových tendencí v poetické oblasti našeho společenského vědomí.

Mluvím-li o duchovním dramatu boje o českou socialistickou poezii, nepotřebuji snad zdůrazňovat, že tím nemyslím nějaké uzavřené, na

životě nezávislé dění v autonomní duchovní oblasti, nějaký izolovaný boj o principy krásy a estetické normy. Dnes je myslím nám všem už jasné, že tu běží o zvláštní zákonitý, i když neobyčejně složitý odraz grandiózního zápasu za nový, vyšší společenský řád, zápasu, který za tu dobu svedla nejen naše dělnická třída, ale celý světový proletariát a především ovšem dělnická třída Sovětského svazu, která tomu všemu stojí v čele.

A ať si toto grandiózní zápolezení světové dělnické třídy nabývá v různých zemích a obdobích jakýchkoli podob, přece koneckonců neznamená nic jiného než heroické uskutečňování nejmělejších tužeb pravé poezie. Jestliže si toto uvědomíme, získáme tím základní objektivně spolehlivá kritéria pro pravdivé posuzování jednotlivých básnických projevů, zjevů a směrů i v naší české poezii.

(...)

František Halas se v období po likvidaci Wolkerova odkazu stává postupně nejvýraznějším a také nejpřímnějším vyjadřovatelem nálad a emocionálního stavu rozkolísané, edelanarchistickým náladám propadající části inteligence, která se kdysi dala strhnout proletářskou poezií, avšak pro nedostatek socialistické ideovosti a vědeckého poučení vystřízlivěla nejen z „revolučního radikalismu“, ale i z poetického opojení a žije nyní ve stavu mučivého vnitřního antagonismu. Halas typizuje tento proces, a proto hraje i tak významnou úlohu v protiwolkerovské a protineumannovské frontě.

Halas je celým svým subjektivním osudem jakoby předurčen k této úloze. V jeho myšlenkovém a citovém světě lze snadno poznat ony hluboké neblahé stopy, které v něm zanechala vášnivá mladistvá četba (ještě u knihkupce Kočího) knihovny Moderní revue, proti jejímuž vlivu nebyl duchovně kriticky a pozitivním věděním nikterak vyzbrojen. Václavěk to celkem správně postřehl, když o Halasovi napsal: „Styk s přejemnělou a nalomenou kulturou měšťanskou ho zcela vyšinul z jeho původní jistoty a dráhy, čímž se začalo dramatické dění, zrcadlící se v jeho poezii.“¹⁾

To je věcně správné, i když je to řečeno hodně eufemisticky. Halas totiž přes svůj proletářský původ, přes své hořké dětství a mládí a při své vrozené, neobyčejně ostře vnímavé citlivosti a při nedostatečné výzbroji ideové pod neblahým vlivem dekadentní četby se „vyšinul ze své jistoty“, tzn. vnitřně emocionálně se odcizil své třídě a přitom to dobře a chladně sebekriticky a ironicky věděl. Vnitřně se rozpoltil. Vzpomeňme např. na typické verše z jeho Torza naděje:

*Kdo to jenom ve mně na naději líčí
kdopak si to ze mne ve mně dělá smích.*

¹⁾ Bedřich Václavěk: *Tvorbou k realitě*. Praha, Svoboda 1946, s. 35.

Tímto vnitřním rozpolcením, tímto vnitřním dualismem se Halas zásadně liší od Wolкера i od Neumanna. Wolker, ač neproletářského původu, dovedl právě svou ideovostí, svou pravdymilovností, velkou uvědomělostí překonat zárodky toho zhoubného vnitřního sváru, jež vkládá maloměšťákovi zpravidla do vínku jeho třídní původ, a dovedl ztotožnit zájmy své bytosti se zájmy dělnické třídy a nalézt onu jistotu, kterou Halas právě ztratil. Proto ten Halasův boj proti Wolkerovi působí někdy až dojmem, jako by Halas Wolкера přímo nenáviděl. Halas a Wolker jsou typičtí antipodi. Halas byl a zůstal básníkem dekadentní nálady, básníkem a vyjadřovatelem nálad maloměšťácké inteligence, Wolker se stal básníkem socialistickým, básníkem dělnické třídy. Halas do sebe zavítý má zorničky očí obrácené do sebe, a jen nerad a jen s bolestí je občas obrací k realitě života, která se mu jeví hrůznou.

Wolker podobně jako Neumann je všemi svými lačnými mladými smysly otevřen předmětnému světu, nastavuje náruč životu, skutečnosti sociální a přírodní. Wolker se stydí za to, když se chvíli obírá sám sebou; omlouvá se například v dopise S. K. Neumannovi (18. 10. 1923) z Tatranské Poljanky, že se v přiložené básni „tuzé zabývá sám sebou, že to je kletba nemoci a že neodolal“.²⁾

Z toho pak vyplývá všechno ostatní. Wolker je socialistický realista, člověk horoucí víry v lid, v jasnou budoucnost lidstva, básník objektivního zaměření, okouzlený přírodou, krácející v rytmu s krokem dělnické třídy, vnitřně neobyčejně melodický. Halas subjektivistický romantik, spiritualista, plný vnitřních hypochondrických úzkostí, nejistoty a nevíry, vnitřně se ironicky rozdírající, křečovitý, propadající formalismu. Lituje, že se vůbec narodil:

*Tě živné tmy a vody matečné
v níž skryt jsem byl už není
a dávno odpoután od šňůry pupečné
tak vzdálen narození
klid nalézám zas v schoulení
kde ve snění jen srdce tiše bije.*

(Ze sbírky Hořec)

Starý Goethe se často zamýšlel nad takovým zákonitým protikladem „subjektivního“ a „objektivního“ zaměření poezie. Měl za sebou veliké historické zkušenosti. Před jeho očima defilovaly takové události, jako bylo období příprav francouzské revoluce, revoluce sama, její pád, vzestup Napo-

²⁾ *Proletkult 2, 1923/24, č. 39, leden 1924.*

leona, jeho pád, období restaurace a její pád. Goethe sledoval v souvislosti s tím vývoj poezie, a takto historicky poučen – jako téměř osmdesátiletý stařec – řekl jednou Eckermannovi:

„Odhalím vám něco, co se vám v životě mnohokrát potvrdí. Všechny ustupující rozkládající se epochy jsou subjektivní, kdežto všechny progresivní epochy mají objektivní zaměření. – To zjistíte nejen v poezii, nýbrž i v malířství a jinde.“³⁾

Není pochyby o tom, že Halasova poezie je *svou podstatou* (nejde o jednotlivé vytržené verše) poezií epochy rozkladu, nemoci, zániku, poezií starého světa, a že měla, jak ještě ukážu, na nejmladší pokolení, na mládež vliv nanejvýš neblahý. Poezie Wolkerova je poezií nového zdravého socialistického světa.

Srovnejme si Wolkeru s Halasem v jejich poměru k jedné ze základních otázek poezie vůbec. A to je otázka víry v uskutečnitelnost šťastné budoucnosti lidstva, tj. konkrétně víry v sílu a moc pracujícího lidu, v člověka, ve vítězství socialismu, v Sovětský svaz. Jsem přesvědčen, že *poezie bez takové žhavé víry, bez tohoto velkého snu, bez takové vidiny není možná, jako bez ní není možný lidský život*. Bez této vidiny se člověk stává pouhou bytostí biologickou, či dokonce fyziologickou, musí nakonec propadnout cynismu a to je konec poezie a kultury vůbec.

Jiří Wolker napsal 11. ledna 1923⁴⁾ v dopise A. M. Píšovi: „...ač je to dnes jen víra, je to přece něco, co dává hlavní smysl mému životu.“

Celá Wolkerova poezie tím svítí. A to není otázka přijetí nějakého náboženského dogmatu. Wolker byl ateista a filozofický materialista. Ta Wolkerova víra, to je aktivní princip v člověku, to je kus kulturního pokladu v člověku, to je věc pocitu příslušnosti k lidovému živlu, k nesmírnému, nesmrtelnému kolektivu práce, který kráčí staletími a tisíciletími, odevzdává si od pokolení k pokolení moudrost a zkušenosti získané v boji s přírodou a kořistníky, ve snaze zdokonalit svět a učinit jej pro nová pokolení krásnějším a radostnějším. To je výraz vnitřní účasti na kolektivním historickém díle prohlubované pravdy a humanity. To je silný vnitřní pocit, že jsme jednou vlnou tohoto proudu, který se vlévá do socialistického světa, aby se stal vědecky poznaným a uvědoměným počínáním socialistických lidí. Je to *historický optimismus* nové, společenské třídy!

S. K. Neumann, ateista a materialista velmi bojovný, napsal v době, která opravňovala básníky zvláště v Čechách k nejčernějšímu sociálnímu pesimismu, pozoruhodnou úvahu o této věci. Vyjímám z ní několik myšlenek:

³⁾ J. P. Eckermann: *Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens I.*, Gottsche Buchhandlung, s. 160.

⁴⁾ *Var 2*, 1949, č. 3, s. 75.

Kdo nejde s námi...

„Naše denní boje zmrzaly mnohé pojmy, neboť lidská řeč je nedostatečná a všední slovník ještě chatrnější. A tak vyslovíme-li slovo »víra«, mají vrstevníci naši představu toho, o čem faráři na schůzích selských hlásají... Ale tato »víra« je vírou bez vědění, jehož nemá a jemuž odpírá. (...) Víra nejvroucnější a nejpevnější, ukázněná bratrsky vědou, zůstává na zemi a všechny své naděje upíná ke kulturnímu a sociálnímu vývoji lidstva. Víra kulturní a sociální je zdrojem všech zápasů a všech činů, jež nazýváme ideálními, a jejím nejvyšším cílem je co nejkrásnější a nejharmoničtější život na zemi... Víra je vzpruhou a věda metodou na této cestě k jasné budoucnosti člověka... Kde není vědění, tam je nejlepší půda pro dogmata.“

Poslední Wolkerovy polemické články na obranu marxismu svědčí o tom, jak poměrně veliké ideové socialistické vzdělání si dovedl mladý básník osvojit, o jaké vědění je opřeno jeho socialistické krédo, bez něhož nemůže být nejen socialistické poezie, ale pravé poezie vůbec. Vždyť právě v tom je podstata společenské funkce poezie.

Listujeme si naproti tomu ve sbírkách Halasových. Po vystřízlivění z opojení Teigovým poetistickým koktejlem dostavuje se u Halase hořké rozčarování, kocovina a těžká, přímo chorobná ubíjející skepse.

Tato nevíra, tento chorobný pesimismus se plíží celou Halasovou básnickou tvorbou jako dusivý kouř. Skoro každá jeho knížka je tím v podstatě zasažena.

*Sbohem kouzlo lži
zůstalo nám deset prstů sv. Tomáše
a ty nevěří⁵⁾*

(Sépie, 1927)

píše básník v první své sbírce, do níž ani nezařadil plody svého poetistického opojení.

A v další sbírce, v níž se na každé téměř stránce mluví o „tlení“, „smrti“, „marách“, „hrobech“, „pohřebních kyticích“, „zdechlinách“, „rakvích“, o „jílu pod rakví“, kde se mluví o životě jako o „průvanu tmy mezi narozením a smrtí“, kde básník „svíraje ústa plivá po blankytu“, a kde mluví dokonce i o „zrezivělých dělech Října“, znovu táž nota:

*zimničně si čas svůj dlužím od noci
romantický plášť táhna za sebou
jda nevěda kam zbla víry nemaje za svojí chimerou.*

(Kohout plaší smrt, 1930)

---

⁵⁾ Slova zdůrazněná v těchto a v dalších Halasových verších byla proložena mnou, L. Š.

A v další sbírce z roku 1932:

*tiše semkněte rty své
spotřebována je už víra naše.*

(Tvář, 1932)

A v roce 1936 ve sbírce Dokořán, dívaje se na „chudého“ (tj. na uvědomělého socialistického dělníka), líčí jej takto romanticky apokalypticky:

*S chocholem vzpoury mlčelivé
a nad očima s černým děsem
jaká to touha strojů divě
houšť víry které nepročešem.*

(Dokořán, 1936)

Tento povzdech je jen veršovanou parafrází onoho postoje, jímž se Šalda sklonil shovívavě nad třídně uvědomělým dělníkem bojujícím za socialistickou budoucnost, blahovonně uznávaje, že taková „víra uhlířská“ je pro dav, pro zástupy nutná, že je však nepřijatelná pro kritického intelektuála.

„Zdravý a krásný vývoj,“ říká S. K. Neumann v citované již stati, „jenž nevede do slepé uličky, může být jen tam, kde věda a víra existují v pevném a logickém spojení... Zdrojem nevěry je nedostatečná životní síla, chorobný organismus, zlomená energie: pesimismus je nemoc, je-li hluboce založen, není-li jen maskou nevědomosti.“⁶⁾

Mezi Šaldovou skepsí a Halasovým pesimismem je podstatný rozdíl. Šaldova sociální skepse pramení z jeho nevědomosti filozofické, historické i politické, z jeho neznalosti vědeckého socialismu. Šalda však byl bytostně optimistou. U Halase je věc tragičtější, protože zdrojem jeho nevíry, jeho pesimismu není jen vědecká neznalost, ideová nevědomost, ale i chorobný organismus, nedostatečná síla, zlomená energie. Halas chtěl mít víru druhých v jasnou budoucnost člověka:

*Vyprahlý žízni hněvu
za Vámi chudí jdu*

...

*vypálen ohněm hrůzy
co podpaluje tma
chci věřit jak ti druzí
toť celá vůle má.*

(Dokořán, 1936)

⁶⁾ Předě dveřmi Pantheonu, s. 44, 45.

Kdo nejde s námi...

Avšak tady nestačilo pouhé přání věřit, socialistické přesvědčení právě není dogma, zde byla záchrana ve velkém ideovém poznání, kterým bylo možno překonat vlivy oněch silných dávek jedu nezralé četby, kterou zlomená a dekadentní a trockistickou kritikou stále lámaná energie Halasovy bytosti (tak přecitlivělé a od lidu izolované) nebyla s to překonat.

Pro Halase je to věc tak typická, že i svou nejvýznamnější sbírku nazývá „Torzem naděje“, že tu dospívá Halas pouze k zlomku víry.

Ale i v poslední Halasově sbírce je stále tžž problém víry dogmaticky chápané. Halas tu otiskuje verše na oslavu hrdinného soudruha, který přes strašná muka neprozradil:

*Devíti stupni mučení
stoupá muž k velikosti
okraden o vše jen ne o hrdost
Vzpříčená víra
zadržuje pád.*

(V řadě, 1948)

Stejně tak v básni Agitka z poslední sbírky táž vůle „mít víru“, to nucení se do radostnější intonace pod dojmem budovatelského elánu:

*Viděl jsem práci roztančenou
a rozpálenou do běla
Plamenem zemí běžela
Nesmírnost víry vjela do ní.*

(V řadě, 1948)

Konečně všimněme si v téže poslední Halasově sbírce ještě jednoho příznačného obrazu v básni k 7. listopadu; opět to typicky halasovské mechanické a dogmatické chápání socialistického přesvědčení:

*Vyskočil Lenin
Všem Všem Všem
Lenin vyskočil
ostruhy víry vbod
a jekem davů hnal
hladem i olovem
a vzal to útokem*

(V řadě, 1948)

Toto není socialistická poezie, to jsou křečovité verše, které se zrodily z anarchistického nitra. Neboť kdyby Halas věděl jen o něco víc o velikém, vznešeném myšlenkovém světě Leninově, o Veliké říjnové revoluci, nemohl by mu takový apokalyptický obraz nikdy vytanout v mysli.

Socialistická však je poezie Wolkerova, v níž si chlapci na Svatém kopečku vyprávějí „o velikém Rusku a statečném Leninovi“.

Taková je tedy dialektika zjevů Wolkerova a Halasova. Jestliže Jiří Wolker jako uvědomělý marxista, jako uvědomělý bojovník jdoucí za jasným cílem vítězství dělnické třídy vystoupil z katolické církve proto, že víra „dávala hlavní smysl jeho životu“, dostal se František Halas do kruhu melantrišských katolíků proto, že „zbla víry nemaje šel nevěda kam za svojí chimérou“.

Kořen této pro poezii zhoubné morbidní skepse, který tak osudně poznamenal verše Halasovy, ale i Horovy a Seifertovy, je ovšem nutno hledat už v období počátku dočasného upevnění kapitalismu, likvidace proletářské kultury, tj. časově v době Leninova skonu, v době úmrtí Wolkerova, kdy v podobě reformistických iluzí, peroutkovských jízlivostí, začínají působit mikroby buržoazní ideologie, rafinovaných lží o sovětské zemi, trockistických a bucharinských podlostí. Básníci Hora, Seifert, Halas se loučí s Leninem, začínají v různých obměnách jako Halas mluvit o „zrezavělých dělech Října“ a „tesknících rudoarmějských karabinách ve Smolném“, pohřbívají do mauzolea na Rudém náměstí všechny své včerejší sny o uskutečnitelnosti socialismu, svou víru v osvobodivé síly dělnické třídy, v Sovětský svaz.

*Stojíme u tvého hrobu,
Lenine, Lenine, Lenine,
a v tichu mauzolea,
jež chvěje se otázkami,
slyšíme ševel let,*

*klečících nad tvou rakví.
Šli jsme cestou, již šel jsi,
šli jsme a nedošli jsme,
vztahovali jsme ruce
k tvé hvězdě a nedosáhli jsme...*

(Josef Hora: Deset let, 1929)

Ano, nedosáhli! A to právě v době, kdy stamilionový sovětský lid s hrdinskou uvědomělostí a heroismem v dějinách nevídanými začíná uskutečňovat první pětiletý plán, kdy veliký, statečný Stalin svádí urputný zápas

proti šířitelům malověrnosti a nevíry v uskutečnitelnost socialismu, proti travičům poetických pramenů, proti trockismu a bucharinismu, a kdy také u nás mladí představitelé budoucího Gottwaldova vedení svádějí uvnitř strany těžké boje se všemi formami buržoazní ideologické otravy a infekce, rozkládajícími zevnitř revoluční hnutí, to hnutí, které je jedinou spásou lidskosti a poezie.

A bylo velmi smutné pozorovat ve chvíli, kdy tato zdravá, jasná naděje lidstva roku 1929 zvítězila, jak tito básníci nepochopili úchvatnou dějinnou logiku reprezentovanou v světovém měřítku Stalinem a u nás Gottwaldem. *Je příznačné, že ani jeden z těchto básníků – ani Hora, ani Seifert, ani Halas – už nenašli slova verše pro Stalina.* Nepochopili tuto logiku, jako řada básníků z konce století nepochopila dějinnou logiku, kterou ve dvacátých letech představoval Lenin.

(...)

A nyní pohledme, kam dospívá poezie Halasova v těchto chvílích vrcholící krize. Nebýt toho zlomku víry, která se v něm ozvala v tragických okamžicích národa (a musel to být pouze zlomek, protože víra v šťastný osud národa, v český lid, nebyla podmíněna socialistickým poznáním historického poslání Sovětského svazu, jak o tom svědčí Halasův podpis z roku 1938 na trockistickém protistalinském prohlášení), nebýt aspoň toho *torza naděje*, která rozezvučela Halasovu bytost v roce 1938 stejně jako struny poezie Horovy ve Zpěvu rodné zemi, Seifertovy ve sbírce Zhasněte světla a Holanovy, co by přešlo do budoucnosti např. z Halasovy poezie?

Někteří lidé ukazují například na Staré ženy. U této sbírky je opravdu nutno se zastavit jako u díla české poezie, které významně dokresluje námi sledované drama.

Je pravda, že v této sbírce jsou místa, kde zazvučely nejrealističtější, formálně nejzralejší tóny Halasova talentu, že v některých verších této sbírky je zachyceno sugestivně obrazivými zkratkami nejvíce pleti a vzduchu reality.

Pokroková kritika také pochopitelně tuto stránku, nebo jak to nazýval Václavek, toto „zobjektivnění“ oceňovala. Avšak pokrokový socialistický kritik nesmí přehlédnout v této sbírce základní zaměření ideové. Mám na mysli ono abstraktně „humanistické“ básníkově zamyšlení a zaměření k procesu biologického zániku člověka. Co tím chci říci?

Peroutka kdysi v úvodníku Lidových novin polemizoval proti socialismu a použil přitom jako obvykle své „obrazné řeči“. Popsal takovouto příhodu (možná že se udála, možná že byla dílem jeho fantazie): Dělníci přivezli staříčké bezmocné paní uhlí, vysypali je kamsi na dvůr či na ulici před sklep, sedli do nákladního auta a odjeli. Stará, slabá, bezmocná a opuštěná žena stála bezradně nad hromadou uhlí. Pan Peroutka dosáhl svého, ukázal

sebe jako „citlivého humanistu“ a „představitele dělnické třídy“ jako hrubé nelidské bytosti. A přece víme, že teprve když se dělnická třída v našem národě ujala moci, byly odstraněny starobním pojištěním zatím aspoň nejbolestnější zjevy utrpení stárnoucích lidí, tím, že *desetitisíce starců a stařen* (jejichž osud pana Peroutku v první republice nikdy nezajímal), nemusí žít v nedůstojné a smutné závislosti na milodarech a slitování.

Nechci srovnávat Peroutku s Halasem, chci pouze srovnat *dva druhy dojetí*. Dojetí, které vyjádřil Halas ve své sbírce o starých ženách, dojetí nad fyzickým stářím a bezmocí, nad umírajícím člověkem, nad biologickým zánikem, takové silné hnutí citu je přirozené pro každého normálního zdravého nezkaženého člověka. Peroutka také promyšleně demagogicky na tento cit apeloval.

Bylo by ovšem omylem, kdybychom se domnívali, že v těchto věčně se opakujících citových stavech a polohách, byť i sebeupřímnějšího, byť i sebemocnějšího pohnutí, je zdroj poezie takzvané věčné humanity.

Z tohoto zdroje nikdy žádná skutečná velká, trvalá poezie nečerpala a nemůže ani čerpat svou sílu, své tvůrčí podněty. Kdyby tomu tak bylo, pak by nemocnice, chorobince, ústavy pro přestárlé, hřbitovy, krematoria, márnice a pitevny atd. byly ovzduším, v nichž by rozkvétala „nejlidštější“, „nejhlubší“, „nejzamýšlenější“, „nejpropastnější“, „nejvěčnější“ poezie.

Nikoliv, zde netkví podstata skutečného pravého humanismu. V tom není pravý básnický vztah lásky k člověku. Poezie, která by chtěla pít z tohoto pramene, musí nutně propadnout pahumanistické, člověku ničím neprospívající, spíše zdrcující metafyzice, sterilní „hlubokomyslnosti“.

Skutečný, socialistický humanismus nemá s tímto metafyzickým vztahem k člověku nic společného, protože je mu jasné, že takový „hlubokomyslný“ postoj „sub specie aeternitatis“ člověku nejen neprospívá, ale ubližuje.

Halas si zvolil (a v umělecké kritice musíme posuzovat i subjektivní volbu tématu) toto téma, protože na něm mohl nejlépe umělecky ztvárnit svou starou náladu „hrůzy ze života“.

Všimněme si, kam až dospívá takový metafyzický poměr k člověku, jak se básníkovi jeví tvář staré ženy:

*...vy tváře starých žen
s clonou minula tak těžce visící
jen kůži odhrňte a je to smrt
vy tváře starých žen...*

Vzpomeňme, jak viděla Božena Němcová tvář staré ženy, své babičky, jak viděl Wolker staré lidi vysedávající na hřbitově, jak viděl například Konstantin Biebl maminku Karla Konráda.

Kdo nejde s námi...

Čtěme však dále o tom, jak vidí básník klín staré ženy:

*...krov kolen je zřícen jen siroba tam hnízdí
mé staré ženy klímající pod světem*

...

*klíny starých žen
jímko dětských nářků
dusítka mužských vzlyků
vy klíny starých žen*

*kolébky prázdné
pelíšky vychladlé
hrobky chvil milostných
okouzlení odkouzlená
schrány žalných kostí
skryšky zapomenutých pohybů
stany vyvrácené
spáleniště vyvátá*

...

*vy klíny starých žen
břímě lásky neudržely by již
umírající by vposled nevydechl tu
a kojeneček by se rozplakal
neb kostlivec tam studí...*

Těmito verši se začínají v české poezii už zcela jasně ozývat zvuky existencialismu. Halasovy Staré ženy jsou klasickou ilustrací k dialektické poučce o tom, že naturalismus a formalismus jsou dvě neodlučné stránky projevu jedné a téže senzibility, jedné a téže mentality, a to mentality úpadkové, dekadentní, zahnívající. Celá ta obrazová sugestivnost, celý ten fyziologický naturalismus, který byl reakční kritikou tak obdivován a vynášen, je právě jedním ze základních živelů existencialismu.

Vyprávěl mi jeden mladý soudruh o tom, jak zděšena a pobouřena byla jeho matka, když viděla, jak on, její syn, studující tehdy před válkou, čte tyto verše. Rozhořčení prosté ženy bylo správným kritickým zhodnocením této poezie.

Cožpak člověk je jen biologická bytost, jen fyziologická substance, jenom kolena, pánev, mléčné žlázy atd.? Cožpak polibek je jen splynutí sliznic? Cožpak žena není také přítelem, matkou, vychovatelkou, učitelkou

materštiny, nejkrásnější bytostí, *bytostí společenskou*, kterou nikdo v české literatuře neukázal v její celé kráse jako právě Božena Němcová?

A tak jako viděl básník Halas bytost staré ženy, stejně tak viděl i revolučního dělníka jako apokalyptickou bytost „*s chocholem mlčelivé vzpoury a s černým děsem nad očima*“, stejně tak viděl i les jako „*náhlou setbu hrůz, co v chvílce zdřevnatěla*“.

Ano, zde je třeba hledat kořeny českého existencialismu, který našel své další výhonky v řadě mladých Halasových pokračovatelů, zejména v Kamilu Bednářovi, v poezii, které patronoval Václav Černý a Kritický měsíčník.

Básník Starých žen si zdánlivě počíná jako lékař, svléká donaha zestárlé choré tělo, „odhrnuje kůži“ člověkovu. A přece tu je veliký rozdíl mezi fyziologizujícím pohledem básnickovým a odborně fyziologickým pohledem lékařovým právě ve věci, v níž by básník i lékař měli být zajedno. Jestliže donaha svléká zesláblé, choré lidské tělo lékař, jestliže lékař odhrnuje na kost kůži člověka, dělá to proto, aby člověka naplnil nadějí, kdežto tento básník to dělá proto, aby mu ukázal smrt, kostlivce, rakev, hrob.

Je tu možno mluvit o básnickově humanismu, o básnickově lásce k člověku?

Všimněme si naproti tomu Bieblovy básně Pitevna. Zde básník – mladý medik, tedy básník a lékař v jedné osobě – stojí u pitevního stolu nad tělem mrtvého dělníka, tváří v tvář skutečné smrti, a hle, jak apostrofuje tento básník mrtvé rozkládající se tělo člověka:

*Někdo má ruce zazděny v domech.
Někdo má ruce zanýtované v železe.
A někdo má ruce zařaty
v poražených stromech.
Dělníku,
vid',
že smíme?
ty ruce tiše odlomíme
jako dvě krásné větve zatížené ovocem.*

A hle, jak aktivně humanistickým patosem končí tato báseň o mrtvých lidech v sále pitevny:

*Všichni mrtví, již před námi dlíte,
v smrtelných ranách nesmrtelně zvítězíte,
protože bolavé rány, jež na sobě máte,
do našich rukou odevzdáte*

Kdo nejde s námi...

*a my,
nemocným a trpícím všem,
za vás je tisíckrát obvážem!
Veřejně prohlašujeme
všichni zde přítomní medic,
kteří stojíme u vašeho smrtelného lože,
že ve jménu lásky vzali jsme na vás nože!*

Toto je hlas pravé činnorodé lásky k člověku, hlas skutečného humanismu.

Václavek se hluboce zmýlil, když napsal, že ve Starých ženách promluvila v Halasovi „hluboká lidskost propalující se básnickými apostrofy k dřeni této dnes jedné nevymluvnější formě lidského utrpení“ a že „tak vznikla báseň sociální“.

Právě naopak, zde vznikla báseň antihumanistická, antisociální. To nebyla umělecká objektivace, jak se Václavek domníval, nýbrž jen umělecká konkretizace à la thèse staré Halasovy devízy o tom, že „život je průvan tmy mezi narozením a smrtí“.

S. K. Neumanna pobouřila Halasova kniha do té míry, že mu vnučila do ruky pero, aby proti ní obhájil skutečný humanismus, pravý lidský cit a ideovost poezie. Tak vznikla překrásná Neumannova báseň Staří dělníci, v níž čteme např. takovéto verše:

*...ti staří dělníci
a jejich ruce
především ruce
a jejich nohy
a jejich bedra
a jejich tváře
dojemná krása starých dělníků*

*ruce starých dělníků
v slabosti ještě dost silné
aby nabrousily srp
aby podaly vědro
aby přibily hřebík pro obrázek Leninův*

*.....
ruce starých dělníků
chodily by ještě pro munic
ty ruce starých dělníků*

puškami vonějící

...

*nohy starých dělníků
heroická věta
ty nohy starých dělníků
došly by ještě rády do nového světa.*

.....

*staří dělníci odcházejí
druh za druhem
staří dělníci přicházejí
kamarád s kamarády
ti staří dělníci okrašlují
dni našeho života
dřina je strašlivá
bolest je těžká
smrt není ⁷⁾*

*dni našeho života
dni nesené dělníky
k vykoupení*

Ano, ty Bieblovy *ruce mediků*, které se ve jménu lásky k člověku chopily nožů, a ty *ruce starých Neumannových dělníků vonící prací a puškami*, to jsou ty pravé, překrásné zbraně čínorodé lásky k člověku; ony prozrazují básníky boje s temnými *silami přírody*, s temnými *silami společnosti* za svobodu, život, krásu a štěstí člověka, člověka nesmrtelného v organickém sepětí v kolektivu pracujícího lidu, krácejícího nesmrtelně dějinami.

Tato veršovaná polemika mezi oběma básníky, mladým Halasem a starým Neumannem, je jednou z nejvýznamnějších událostí české poezie, na kterou nemůže nikdo, kdo bude chtít pracovat nad otázkami socialistické estetiky, zapomenout. Přinášejí nesmírně cennou látku, nad níž by se měla zamyslet především naše mladá kritika.

Proto je třeba si dnes položit otázku, jak se mohlo stát, že Halasova poezie je ještě dnes některými kritiky i komunistického tisku vydávána za vrchol české poezie, zejména mladými básníky typu Hořcova a Kunderova, kteří se demonstrativně hlásí k Halasovi jako svému učiteli. Ani nekrolog neopravňuje k takovému hodnocení. Nesmíme být nepravdiví ani v tak smutných chvílích, jako je básníková smrt. Osud Františka Halase byl

⁷⁾ Zduřazněno mnou, L. Š.

hořký, tragický, znali jsme jeho drama, byli jsme si toho vědomi, nikdy mu nebylo osobně ublíženo, snažili jsme se mu vždycky pomoci i tam, kde on pomoc ironicky odmítal a dával se vést lidmi, kteří byli největšími nepřáteli skutečné poezie, nepřáteli lidu.

A tak se stalo, že Halas, ideově nepevný, podléhající vlivu těchto estétů, kteří nakonec už zcela otevřeně „blahoslavili cynismus“, „pozdravovali zradu ironikovu“, ironizovali každý radostnější, bojovnější verš, melodičtější tón životního kladu a socialistického patosu, že se za takové verše styděl, buď je nezařazoval do sbírek, anebo je vůbec nepodpisoval. Bylo by jistě poučné, kdyby byla zvlášť vydána tato část jeho díla, k níž se Halas, podléhaje hlasu cynické kritiky, veřejně nehlásil.

(..)

Není těžko si představit, jak inteligence odrtržená od dělnického hnutí, takto „duchovně vyzbrojená“, jak vnitřně pustě žila ve světě plném zmatku, ve světě, nad nímž se kupí mraky imperialistické hrozby německého fašismu.

Halasova poezie proto zcela zákonitě našla právě v této půdě mocnou odezvu. Všechny ty úzkosti, pocity životní zbytečnosti, marnosti, opuštěnosti, osobní dostředivosti a domněle „propastné“ existencialistické problematiky života a smrti, abstraktního „humanismu“, které byly kritickými duchy vydávány za poslední slovo moderní krásy, mluví namnoze i upřímně, ze srdce právě této části mladé inteligence, na níž česká buržoazie spáchala zločin.

Demokratismus,⁸⁾ vášeň pro pravdu, láska k lidu, úcta ke kulturnímu dědictví, o marxismu- leninismu ani nemluví, to všechno jsou pro ni „fráze“, nad nimiž se ironicky usmívá.

A z takové duchovní prázdnoty a bezideovosti se právě rodí formalistická křeč, uctívání slovního mistrovství, mysterium slova. Formalista, nemaje živné, široce platné myšlenky, nemaje co říci, chce něco říci; nemaje ideu, pěstuje umění krásně mluvit o ničem. Proto horlivě excerptuje slovníky, opájí se krásou neotřelých vzácných slovních zrn, slovních archaismů, na které pak navěšuje křečovité myšlenku.

V tom zase imponuje Halas svými ódami ke „slávě slova“, básněmi plnými bizarních slovních obrátů, deformovaných slov a vyexcerptovaného slovního materiálu a vyspekulovaných abstrakt, omalovávaných smyslovými přívlastky: „unikděno“, „ohněobrvé nikde buližníku“, „listnáče čekání“, „pylony usebrání“, „pcháče umírání“, „tělotělé jámy“ atd.

Přečtěte si např. jeho nihilistickou báseň Nikde ve sbírce Dokořán. To je to, co pak dovedl k absurdnosti „český Valéry“, pan Palivec. Tak se také mohlo stát, že Halas nazval mrtvého Šaldu „velkým kondotiérem“.

---

⁸⁾ Vzpomínám, jak uvědomělý demokrat Neumann ostře vystoupil tuším proti Ladislavu Stehlíkovi pro verše, v nichž mladý básník oslavoval Marii Antoinettu.

Básníkovi jako formalistovi se tu prostě líbilo slůvko, aniž dbal o jeho obsah, o to, že kondotier neznámá nic jiného než placeného renesančního žoldáka (lhostejno zda řadového či vznešeného). Stejně groteskně nepravdivou byla Halasova formalistická charakteristika Josefa Hory jakožto „argonauta Leninie“.

A tak se mladí obracejí tedy zcela zákonitě k „mistru slova“, k Halasovi, a Halas se ujímá úlohy vůdce „nové“ školy. Zakládá u Petra edici Prvních knížek.

Nemohlo být větší ironie než to, že nakladatelství Václava Petra, jehož slávu, ale nejen slávu, mu založila láska českého lidu k Jiřímu Wolkerovi, zapřáhlo se tu takto do směru dalšího procesu likvidace Wolkerova odkazu.

Odtud pak přichází a vyrůstá nový vedoucí zjev „nejmladší generace“ Kamil Bednář, jemuž nakladatelství Melantrich svěřuje redakci knižnice mladých básníků Erb. Takovou pozici si ovšem musí nejnovější „vůdce generace“ také vybojovat. Píše proto, nebrzděn žádnými skrupulemi, těsně před válkou do Národního osvobození útok – samozřejmě proti S. K. Neumannovi,⁹⁾ aby se za tři roky poté myslitelsky a teoreticky rozzářil v době protektorátu jako autor Slova k mladým. Slovo k mladým samozřejmě vzbudilo ohlas a bylo ještě třeba promluvit v Ohlasu slova k mladým.

Téměř současně s útokem proti Neumannovi přináší Kamil Bednář do Tvorby verše, v nichž vidí dělnickou třídu jako

*Nebohé zástupy hnané vírou
nad nimiž visí oblak krve.*

Báseň pak končí slovy:

*Země, ty budeš mrtva jako nový měsíc
o hvězdu méně
Hrůzo
Malé vzdalující se tečky
to byli lidé
Pach krve se rozptyluje ve vesmíru.*

Pozoruhodná je celá apokalyptická intonace těchto veršů a zvláště pozoruhodné jsou ty „zástupy hnané vírou“. Je samozřejmé, že na této existencialistické větvi české poezie nemohlo vyrůst nic než hluché květy, blednička, „útlost“, horečka, barokní pobožnůstkářství, hysterie a hypochondrie oblečená do romantické pózy. Zajímavé je, že tito lidé už ani nehledají

⁹⁾ Viz *Ohlasy slova k mladým*.

Kdo nejde s námi...

kořen svého romantického rodokmenu v revoluční Francii a u prokletých buřičů typu Rimbaudova, jako to dělali zejména zpočátku surrealisté, ale u nejreakčnější romantiky přímo německé, kdesi u Tiecka, zkrátka tam, kde je emocionální pařeníště nacismu. Všimněme si jen protektorátní básně Bednářovy z Milenky modře, kterou rozdával školním dětem Moravec:

*V Sils Maria
stoupaje prudce v ohbí cesty
nemocný Nietzsche
s andělem se srazil
(Jak plátky růží měl křídla nachová
anděl jenž z nebe prchal jinam
však boha v křídlech uchoval
a teď ho cítí když paže vzpíná)*

*ten večer byl šťasten
nemocný Nietzsche
obec Sils Maria
hlaholila božími zvony*

Nejreakčnější německá romantika zkřížená s katolicismem, Mnichov zkřížený s Vatikánem. Zde se už ocitáme ve světě „poezie“, která sice nesdílí „víru ženoucí ubohé zástupy“, ale zato věří v boha, v anděly s nachovými křídly a hlavně ve stoletý či dvěstěletý protektorát.

Takovou sílu má logika věcí! Tak „mazaná“ je dialektika, že demonstruje právě na verších poety, který se jí vysmíval – (hlásal metafyzickou, metahistorickou, nadčasovou, sociálně politicky nepodmíněnou, autonomní poezii „nahého lidství“) – jejich dočasnost, konkrétně dobovou podmíněnost a přímo otrockou závislost na velmi přechodných a velmi bídných politických podmínkách.

Bednářův útok proti Neumannově knize Anti-Gide otištěný v Národním osvobození byl inspirován F. Halasem, který tehdy prohlásil, že S. K. Neumanna už dávno vymazal ze srdce. Neumann na to reagoval verši nazvanými Odpověď básníkovi, které jsou zachovány v Neumannově pozůstalosti. Báseň má čtyři sloky, každá začíná refrénovitě dvojverším: „Jen mě vymaž ze srdce / vyškrtni mě z mysli.“ Poslední sloka básně zní:

*Jen mě vymaž ze srdce,
vyškrtni mě z mysli,
máš tam jed a smrt.*

*Já jsem ze světelné látky,
nevejdu se do hromádky,
kterou dělá krt.*

Zde vrcholí, zdá se, drama zápasu o novou socialistickou českou poezii.

(...)

(1950)

CO NÁM DALA PLENÁRKA O POEZII

Michal Sedloň

Pracovní plenárka Svazu československých spisovatelů, zabývající se otázkami české poezie, působila na přítomné spisovatele silným a hlubokým dojmem. Její zásadní význam bude jistě ještě více doceněn v nedaleké budoucnosti, až se objeví nové básnické knihy a ukáže se, jaký blahodárný vliv mělo na jejich vznik ono plodné pracovní ovzduší vytvořené na plenárce především konstruktivními kritikami soudruha Štolla a Taufera. Jsme přesvědčeni, že referáty obou našich socialistických kritiků, provádějící pronikavý marxistický rozbor vývoje naší poezie od první světové války až po naše dny, přispějí k přerozovacímu a uvědomovacímu procesu v nitrech básníků, pomohou jim zbavit se zbytků idealistického měšťáckého nánosu a ukážou správnou cestu především básníkům mladým a těm, kdož do literatury teprve vstupují.

Ve slovech Štollových a Tauferových vystoupila vysoko funkce socialistické kritiky jako spolupracovnice a přítelkyně básníků. Přiznám se, býval jsem skeptickým k spisovatelským konferencím, které přinášely až dosud většinou povšechné deklarace a variace na téma „a teď se musí psát“ – ale nikdy dosud nebyla podána básníkům pomocná ruka tak jako právě na této poradě soudruhy Štollem a Tauferem. Díky nim bylo skoncováno s nebolševickým, nestatečným způsobem dosavadní praxe – vyhýbat se jako čert kříži ukázat přímo na osobu nebo jev.